

Cum mortui vivos docent

Ko mrtvi žive uče

Zvonka Zupanič Slavec

Zvonka Zupanič Slavec
(Foto: Mateja Jordoč Potočnik)

Medicina je večinoma obrnjena v prihodnost in se tudi zaradi hitrega razvoja in zdravnikovega življenjskega tempa le redko ozira nazaj. Pridejo pa prelomni trenutki, ki so vredni tudi zdravnikovega pogleda nazaj. Tako je 500-letnica rojstva najznamenitejšega anatomoma vseh časov Flamca Andreasa Vesaliusa (1514–1564) pravi trenutek, da je Inštitut za zgodovino medicine MF UL z NUK-om pripravil razstavo o razvoju anatomije skozi čas s predstavitvijo sijajnih in dragocenih starih anatomskih knjig iz slovenskih knjižnic. Razstava *Ko mrtvi žive uče – Anatomija skozi čas* bo v NUK-u odprta do konca avgusta 2015. Knjižna dela so s 14 plakati in priložnostnim katalogom vsebinsko široko povezana s pogledom na truplo skozi čas. Ker bi ob tem trenutku na razstavo radi povabili slovensko zdravništvo, vam vsebino razstave na kratko predstavljamo. Dobrodošli v NUK-u, zakladnici znanja in duhovne moči slovenskega naroda!

Človeško truplo je ljudi od nekdaj zanimalo. Pri njih je zbujalo različna občutja, od groze do strahospoštovanja. Mnoge kulture so skozi zgodovino človeštva kazale svoj odnos do telesa in vere v posmrtno življenje z ohranjanjem trupel, njihovim balzimiranjem in mumificiranjem, kar se je kljub prevladujočemu znanstvenemu pozitivizmu na različne načine ohranilo do današnjih dni. Da bi ostali »nesmrtni«, so balzimirali trupla tudi novodobnih političnih osebnosti, kot sta npr. Lenin in Mao Cetung. Tudi v današnjem času se nekateri premožni posamezniki v upanju na morebitno ponovno oživitev v prihodnosti poslužujejo ohranja-

nja telesa ali njegovih delov z uporabo metode globoke zamrznitve, krionike. Na vero v posmrtno življenje kažejo grobišča in nagrobniki, mogočne staroegipčanske ali mehiške piramide, antične nekropole ter srednjeveške in novoveške plemiške grobnice. O pomenu posmrtnih ostankov pričajo tudi relikvije svetnikov. Le-te hranijo in častijo v številnih božjepotnih središčih. Človekovo truplo in njegovi deli so tako od nekdaj nagovarjali široko javnost ter različne discipline naravoslovne znanosti in humanistike.

Medicina je od nekdaj preučevala telo, z njegovo zgradbo pa se je in se še vedno ukvarja predvsem anatomija. Sekcija človekovega trupla, kot osnovna anatomsko spoznavna metoda, je bila pogosto prepovedana. Tako so stari Egipčani spoznavali zgradbo telesa ob balzimiranju trupel, pa tudi Stari Grki so se anatomije konkretnje lotevali šele v času helenizma. V času starega Rima so zdravniki na čelu z Galenom (2. stoletje) sicer sistematično opravljali anatomske sekcije, vendar predvsem na prašičih in opicah. Spoznanja galenske anatomije so se ohranila skozi celoten srednji vek in so obveljala vse do nastopa renesanse. Prebujena anatomsko znanost se je ob prehodu iz 15. v 16. stoletje odvrnila od dogmatske anatomije preteklih obdobij tudi zaradi ponovne vpeljave sekcije človekovega trupla in tako postopno prinašala nova spoznanja. Najpomembnejši renesančni anatom, flamski zdravnik Andreas Vesalius, ki je končal študij na takrat najnaprednejši medicinski šoli na svetu, padovski medicinski fakulteti, je s sistematičnim seciranjem človeških trupel dopolnil Galenovo anatomijo in vanjo vnesel okoli 200 pomembnih

novosti. Novo anatomijo je popisal v delu *De humani corporis fabrica libri septem* (O človeškem telesu v sedmih knjigah), ki je prvič izšlo leta 1543. Opremljeno s skoraj 300 (273) izjemnimi anatomskimi risbami večinoma Tizianovega učenca Jana Stephana van Calcarja je doživelo številne ponatise in prevode ter postalo ne le osrednji anatomski učbenik nadaljnjih nekaj stoletij, temveč tudi najznamenitejša medicinska knjiga vseh časov. Po Vesaliusovem prodoru se je sprožil plaz novih anatomskih raziskav in spoznanj. Prišlo je tudi do liberalizacije sekcije človekovega trupla, čeprav je bila pot do njih neredko še vedno težka, saj so fakultete običajno letno dobivale le po eno truplo (navadno usmrčenih obsojencev). V 17. in 18. stoletju so v največjih evropskih univerzitetnih središčih nastala tako imenovana anatomska gledališča, v katerih je lahko večje število ljudi spremljalo redke javne sekcije, ki so ponavadi trajale štiri dni in večinoma potekale v hladnem delu leta. Na njih so prosectorji javno poučevali anatomijo in hkrati preučevali truplo. Na to, kako velika je bila potreba po truplih na evropskih medicinskih fakultetah, kaže dejstvo, da so se pojavili celo poklicni tatovi trupel. Pomanjkanje anatomskega materiala je pripeljalo tudi do zamisli o voščenih anatomskih modelih za pouk. Predvsem v Toskani je v 17. in 18. stoletju nastalo nekaj delavnic, v katerih so kirurgi sodelovali z umetniki, ki so izdelovali dovršene anatomske modele celotnega telesa, pa tudi njegovih posameznih delov. Ti modeli so postali osrednji anatomski učni pripomočki najvidnejših evropskih medicinskih fakultet, danes pa predstavljajo občudovanja vredne umetnine.

Razvoj anatomije pa se je nezadržno nadaljeval. Spoznavanje natančne zgradbe človeškega telesa je vodilo k vse boljšemu razumevanju njegovega delovanja in k razvoju fiziologije. Najpomembnejše zgodnje fiziološko odkritje je bilo, da kri po telesu kroži. Leta 1628 ga je objavil angleški zdravnik William Harvey (1578–1657).

Izum mikroskopa je anatomijo iz makroskopskega sveta usmeril na mikroskopsko raven in razvila se je veda o tkivih ali histologija. Njen pionir je bil François Xavier Bichat (1771–1802). Na podoben način se je razvila

še embriologija. Njen začetnik je bil Kaspar Friedrich Wolff (1735–1794). Raziskave so se s preučevanja zdravega in fiziološkega razširile na področje bolezenskih stanj in razvila se je patologija, ki je bila tako kot anatomija sprva makroskopska, nato tudi mikroskopska. Njen začetnik je bil Giovanni Battista Morgagni (1682–1771).

Čeprav se zdi, da je bil s tem razvoj anatomije sklenjen, se le-ta nadaljuje in v skladu z novimi odkritji ter s pomočjo sodobnih slikovnih tehnik in metod še vedno prinaša nova spoznanja.

Ob anatomskem razvoju se je razvijalo tudi mednarodno anatomsko izrazoslovje v latinskem jeziku, ki so ga strokovnjaki v zadnjem stoletju kar nekajkrat usklajevali. Sedaj je v veljavi *Terminologia Anatomica*, ki vsebuje okoli 7500 izrazov.

Tudi na Slovenskem je anatomija opravila svojo razvojno pot. Na ljubljanskem Gornjem trgu je imel kirurg Filip Jakob Breclj že sredi 18. stoletja svoje anatomsko gledališče, kjer so potekale učne ure anatomije. Tem je sledil pouk v ljubljanski bolnišnici na Ajdovščini v okviru Mediko-kirurškega učnega zavoda (liceja), ki pa je bil leta 1848 ukinjen. Univerzitetni študij anatomije se je začel z nastankom ljubljanske Medicinske fakultete leta 1919. Prevezel ga je zdravnik in patolog prof. dr. Janez Plečnik (1875–1940). Bil je prvi slovenski sodobni anatom, izdal pa je tudi prvi slovenski anatomski učbenik, prirejen po Breitensteinovih repetitorijih. Plečniku so kot vodje Inštituta za anatomijo sledili profesorji: Milan Cunder, Valentina Kobe, Anton Širca, Alenka Dekleva ter sedajni predstojnik Inštituta za anatomijo prof. dr. Dean Ravnik. Ker je profesorja Cundra doletela golotoška politična diskreditacija, je razstavniki katalog posvečen njegovemu spominu in moralni rehabilitaciji. Slovenski anatomi so skozi stoletje učili številne generacije zdravnikov in zobozdravnikov. Sodelovali so tudi pri pouku diplomantov drugih strok, ki potrebujejo anatomsko znanje, ter opravljali pomembno znanstvenoraziskovalno delo. Od leta 2004 naprej anatomijo poučujejo tudi na Medicinski fakulteti v Mariboru.

Renesančno in porenosančno anatomsko raziskovanje je močno vplivalo ne le na

medicino, ampak tudi na umetnost. Razvoj upodabljanja človekovega telesa so močno zaznamovali slikarji in kiparji, kot so Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarotti, Rafael, Tizian in drugi. Tudi sama anatomska sekcija je sčasoma postala likovni motiv. Najznamenitejše tovrstno delo je Rembrandtova Anatomska učna ura dr. Tulpa. Tovrstne upodobitve so demistificirale sekcijo, hkrati pa prispevale k večjemu javnemu priznanju raziskovanja zgradbe človekovega telesa.

Z razvojem anatomije so nastale tudi mnoge pomembne, dragocene in znamenite anatomske knjige in atlasi. Izbor anatomske knjige, ki so na ogled v Narodni in univerzitetni knjižnici in prihajajo iz zbirk Narodne in

univerzitetne knjižnice, Semeniške knjižnice ter knjižnice Inštituta za zgodovino medicine, je predstavljen tudi v knjižnem katalogu.

Človeško telo je bilo in ostaja predmet znanstvenega, umetniškega in laičnega zanimanja ter radovednosti. To dokazuje množičen obisk sodobnih anatomske razstav, kakršna je razstava Razkrita telesa. Znanstveno raziskovanje na anatomske področju se prav tako nadaljuje. Renesansa anatomije pred pol tisočletja je v številnih pogledih začrtala nove znanstvene smeri. Zato je prav, da se tega spomnimo in se ob 500-letnici rojstva najznamenitejšega anatoma vseh časov Andreasa Vesaliusa poklonimo veličini njegovega dela.